

FARAGÓ SÁNDOR - MAJTHÉNYI LÁSZLÓ

Másfél évszázada született Chernel István, a madarak Európa-hírű tudósa

1865. MÁJUS 31-ÉN, KŐSZEGEN LÁTTA MEG
A NAPVILÁGOT A MADÁRTANI INTÉZET
HERMAN OTTÓ UTÁNI MÁSODIK VEZETŐJE,
CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN

A CSALÁDI HÁTTÉR

Százötven esztendővel ezelőtt Chernel Kálmán és gróf Festetics Mária gyermekeként született a magyar ornitológia halhatatlan tudósa, Chernel István. A nemesi családi háttér végigkísérte egész életét, befolyásolta világlátását, meghatározta kapcsolatait, amit ő önzetlenül hivatása szolgálatába állított.

Olyan családba született, amelynek tagjai sokat adtak a hazának, akik kitörölhetetlenül élnek a nemzet emlékezetében. Az ősök közül meg kell emlékeznünk Festetics Imre grófról (1764–1847), Chernel István anyai ági dédapjáról. Az ő testvére volt Festetics Júlia (1753–1824), gróf Széchenyi Ferencnek (1754–1820) a felesége, akik pedig gróf Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak a szülei voltak. Ugyancsak testvére volt a dédapának a Georgikont alapító Festetics György (1755–1819) is. Festetics Imre – aki elsősorban juhtenyésztéssel, juhnemesítéssel foglalkozott – nem csak a testvérei által vált híressé, de saját teljesítménye révén is szárnyára vette a világhír. Megfigyelései alapján 1819-ben tette közzé téziseit „*A természet genetikai törvényei*” címen, csaknem fél évszázaddal megelőzve Gregor Mendelt.

Korának elismert elméi közé tartozott Chernel István apai ági dédapja Dávid, majd nagyapja Ferenc is. A mai értelemben vett tényleges tudományos munkát azonban Chernel Kálmán, Chernel István édesapja végzett, aki elsősorban a történettudományban és a muzeológiában alkotott máig hatóan maradandót. Az ő házasságával forrt össze a Chernel és Festetics család. Nem túlzás azt állítani, hogy Chernel István életpályája a tudomány irányába, genetikailag eleve elrendeltetett volt.

TANULMÁNYOK ÉS MEGHATÁROZÓ TANÁROK, MESTEREK

A kis István az elemi iskolát és a gimnázium alsó négy osztályát Kőszegen végezte, utóbbit a Bencés Gimnáziumban. Itt érték az első meghatározó élmények, mindekelőt Freh Alfonz természetrajz tanárától, „*akitől először kaptam ösztökélést a természetrajzra, kivált a botanikára*” – írta naplójában. 1879–1883 között a Soproni Bencés Gimnáziumban tanult. Soproni tanárai közül Fászl Istvánt (1838–1900) kell kiemelnünk, akinek hatására kiteljesedett madártani érdeklődése, s akitől a művészi színvonalú madárpreparálást („tömést”) is megtanulta. Erről később Chernel a Fászl-nak írt levélben így emlékezett: „*Főtisztelendő úr volt az, a ki az ornithologia szép tudományába bevezetett, a ki lelkesedésemet felkeltette, s a pislogó szikrát élesztette.*” [Fászl István tanári hatását igazolja, hogy Csörgey Titusz – aki Chernelt követte a Madártani Intézet igazgatói székében – ugyancsak az Ő tanítványa volt Sopronban.]

Az érettségi után – akarata ellenére, de engedve az atyai nyomásnak – jogi tanulmányokat folytatott Pozsonyban. A koronázó városban bejáratos lett későbbi apósa, pongyelóki Roth József (aki elismert, jeles vadász volt) házába, ahol megértésre talált természettudományos, madarász szenvedélyét illetően. Kétéves pozsonyi tartózkodása alatt a jurátuskodás mellett nemcsak a könyvtárakat bújta, de rendszeres megfigyeléseket végzett a Csallóközben, a Kis-Kárpátokban és a környező területeken. A pozsonyi éveket két budapesti esztendő követte, amely már a megszerzett madártani tudás rendszerezésének első időszakát is jelentette életében. Kötelező jogtanulmányain kívüli minden idejét a Nemzeti Múzeumban, az Egyetemi Könyvtárban, a Természettudományi Társulat és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában töltötte. Olyan hatékonysággal dolgozta fel az addig rendszerezetlen magyar madártani szakirodalmat, hogy 1887-ben a *Természettudományi Közlönyben* három folytatásban „*A honi madártan történetéből*” címmel megírta az első magyar ornitológiatörténetet, későbbi gyűjtéseivel kiegészítve 1889-ben pedig a *Magyar Könyvszemlében* közölte „*Bibliographia ornithologica Hungarica*” című több mint 40 oldalas munkáját.

1884 húsvétján járt először unokabátyjával, Chernel Viktorral Velencén, rokonuknál, Meszleny Benedeknél. A Velencei-tó és környéke természeti szépsége, madarakban való gazdagsága azonnal rabul ejtette.

1887 őszén érte talán az addigi legnagyobb szakmai megerősítés életében, unokatestvére, Meszleny Lajos ugyanis megismertette Herman Ottóval. Herman Ottó számára nem volt ismeretlen a Chernel név, hiszen Chernel István apjának, Chernel Kálmánnak volt köszönhető, hogy Herman Ottó e hazában maradt, s a természettudományok mellett más tudományterületek hazai polihisztor apostola vált belőle. Herman Ottó ugyanis 1863 szeptembere és 1864 márciusa között Wagner József besztercebányai fényképésszel műtermet nyitottak Kőszegen, de hamar kiderült, hogy egy ilyen vállalkozásnak abban az időben még nem volt létjogosultsága. A Kőszegen eltöltött fél év alatt Herman Ottó kapcsolatba került Chernel Kálmánnal, aki a kudarc után munkát kereső Herman Ottó figyelmét felhívta a kolozsvári Erdélyi Mú-

zeum-Egylet konzervátori álláshely betöltésére vonatkozó hirdetésnyére. Chernel Kálmán ajánlólevelével pályázott a munkára, s a jelentkezését Brassai Sámuel múzeumigazgató 1864. május 1-i hatállyal el is fogadta. Mindez Chernel István születése előtti évben volt.

Herman Ottót a találkozás során – kőszegi távozása után 23 évvel – olyannyira meggyőzte a 22 esztendőes Chernel István addigi tudományos teljesítménye, tudása, szakmai elkötelezettsége, hogy azonnal levéllel fordult Chernel Kálmánhoz, hogy engedje el vele fiát Norvégiába, a madárhegyeket tanulmányozni. Az atya azonban hajthatatlan volt, Chernel Istvánnak előbb a jogi tanulmányait kellett befejeznie.

KÖZIGAZGATÁSI PÁLYÁTÓL AZ ORNITOLÓGIÁIG

Chernel István 1888-ban befejezte pesti jogi tanulmányait, amelyet követően 1888. december 1-jén herceg Esterházy Pál, Sopron vármegye főispánja kinevezte közigazgatási gyakornoknak Sopronba.

Az 1888-as évnék volt egy nem közigazgatási témájú eredménye is: a *Vadászok Zsebnaptára* 1888. évi 2. kötetében Chernel István megjelentette „*A Magyarországon előforduló madarak névjegyzéke*” című munkáját magyar nyelven, 3 évvel megelőzve Frivaldszky János hivatalos madár névjegyzékét.

A soproni időszakban is madarászott és vadászott, kutatási terepe a Fertő tó volt, ahol közösen végeztek megfigyeléseket dr. Madarász Gyulával. Chernel nehezen viselte a hivatali életet, beteljesületlen vágyai nem hagyták nyugodni. 1889 novemberében meghozta élete első független, nagy döntését: kérte felmentését a főispántól, s ettől kezdve minden idejét a madártani kutatásoknak szentelte. Az első elismerés sem sokáig váratott magára, 1890. január 19-én, Budapesten megtartott értekezleten, amelyet a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus érdekében hívtak össze, a jegyzői tisztséget már a 25 éves Chernel István töltötte be. A megbeszélés után „*Hermant a vall. és közokt. ügyi miniszter az idei tavaszi vonulás megfigyelésére a Balatonhoz, Madarászt a Fertőhöz, Sziklát a Drávafokhoz, Lakatost Szeged környékére, engem a velencei tóhoz küldött ki.*” Ekkor teljességedt ki a Velencei-tóhoz immár 6 éve fűződő és még évekig tartó szerelme.

Ugyanazon év júliusában az atyai mentor, Herman Ottó ajánlására megválasztották a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus – a Természettudományi Társulat keretei között működő – előkészítő bizottsága főtitkárává. Chernel István ekkor Budapestre költözött, s Madarász Gyulával együtt a Nemzeti Múzeumban, „*tanyát és háztartást ütött*”.

SZAKMAI ÉS MAGÁNÉLETI SIKEREK – VESZTESÉGEK

Az 1890-es esztendő kétségtelen szakmai sikerei mellé sorolható a magánéleti beteljesülés is. Még Modorban ismerte meg és jegyezte el pongyeloki Rotth József és Fröhlich Irma leányát Rotth Dorát, akit 1890. október 7-én feleségül vett. Sírig tartó mély és szép szerelem volt az övék, amely boldoggá, kiegyensúlyozottá tette Chernel István életét.

Esküvője – miként munkavállalása – sem volt mellézköngéktől mentes, mert apja fiatalnak tartotta még fiát a frigyre, továbbá a katolikus Chernelék számára az evangélikus Rotth Dorával kötendő házasság sem volt tetsző. Végül az apa megadta a hozzájárulást a házassághoz – amelyet ugyancsak Herman és Madarász készítettek elő – de a Chernel szülők nem vettek részt az esküvőn. Erről a vívódásról maga Chernel Kálmán így írt naplójában: *„Én kijelöltem neki a legjobbnak látszó irányt, ha nem tartotta tanácsosnak az után indulni, a következményeket önmagának tulajdonítsa. Atyai szívem csak boldogságát óhajtja házasságához, úgy hivatalos előmeneteléhez, mit atyai áldással együtt sürgöny útján közöltem az új házaspárral.”* Az utolsó mondat egy bölcs ember beletörődő, mégis szerető gondolatai. A sürgöny szövege pedig a következő volt: *„Boldog legyen áldásunktól kísért frigyetek. Szülőid”*. – Herman Ottó és Madarász Gyula gratuláló sürgönye valódi „madarász-kívánság” volt: *„Meleg fészket tele boldogsággal és piczi pelyhesekkel kíván Herman Ottó, Madarász Gyula”*.

Az 1891-es esztendő első fele részben a kongresszust előkészítő, megfeszített munkával, részben aggódással, gyásszal és temetésekkel telt el. Először hosszas betegeskedés után anyósa, Rotth Józsefné sz: Fröhlich Irma halt meg Modorban, majd a szigorú apa Chernel Kálmán egészsége is megrendül, s őt is elvesztették.

1891 májusában nagy szakmai és társadalmi siker mellett rendezték meg Budapesten a II. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszust. Horváth Géza főtitkárt az akkori magyar zoológus-ornitológus elit segítette, közöttük titkárként Chernel Istvánnal – Lendl Adolf, Lovassy Sándor, Madarász Gyula, Szikla Gábor, külföldről pedig Reiser Othmár, Ludwig Lorenz. Emellett Chernel tagja volt még a 4. Magyar Kiállítási Bizottságnak és tanulmányutat szervezett a Velencei-tóhoz és a Dinnyési Fertőhöz. Tudományos előadást is tartott Chernel István a vékonycsőrű víztaposó költéséről és vonulásáról, ami nyomtatásban is megjelent.

1891-ben megvalósult a jogi tanulmányok miatt meghíúsult – Herman Ottóval tervezett – norvégiai utazása is, amelyet egyfajta nászútként is felfoghatunk, hiszen arra Chernel Istvánt elkísérte ifjú felesége, Dora is. Norvégiából Brüsszelen át Londonba vitt útjuk, ahol Chernel a British Museum hatalmas madárbőr gyűjteményét tanulmányozta, a gyűjtemény őre, Richard Bowdler Sharpe (1847–1909) kalauzolója mellett. A külföldi tanulmányutak támogatták nemzetközi kapcsolatrendszerét – ebben az Ornithológiai Kongresszus is segítette –, elmélyítették tudását a madártan minden területén.

Az európai körútról hazatérve, 1891 őszén Chernel István és Rotth Dora véglegesen Kőszegen, a régi családi házban (Chernel-ház, korábban Festetics-ház) telepedt le, s ott éltek le közös életük több mint 30 évét.

Az 1892-es esztendő a családi fészekrakás és első gyermekük, Márta megszületésének (április 30.) ideje volt. Emellett az év – a Kőszeg környéki és velencei madarászatokkal, vadászatokkal együtt – elsősorban a norvégiai anyag feldolgozásával, részleteiben (*Vadász-Lap, Kőszeg és Vidéke, Természettudományi Közlöny*) és egészében való publikálásával telt. Norvégiai tapasztalataiból született az „*Utazás Norvégia végvidékére*” címmel 1893-ban megjelent, 450 oldalas, szerzői kiadású kötet. Chernel István addigra már kétségtelen elismertségét jól mutatta, hogy „*Öreg Éger*” című írásával – amelyben a Fertő és a Hanság madárvilágát ismertette – egyik szerzője volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulat félévszázados jubileumára kiadott emlékkönyvnek.

A MAGYAR ORNITOLÓGIAI KÖZPONT INDULÁSA

A II. *Nemzetközi Ornithológiai Kongresszus* tudomány-terjesztő hatása óriási változást, fejlődést eredményezett a magyar madártanban. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő megállapításra jutott: „*A kongresszus sikere morális kötelezettséget is jelent Magyarországra nézve, hogy ama tudományág számára, melynek a kongresszus szentelve volt, valamely állandó intézetet létesítsen.*” A miniszter tehát felszólította Herman Ottót, hogy a legjobb belátása szerint készítse el egy megfelelő intézet felállításának tervét. Herman eleget tett a felszólításnak, és jelentette, hogy vállalja a Magyar Ornithológiai Központ főnöki pozícióját, s be is rendezte irodáját. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratban engedélyezte Magyar Ornithológiai Központ létesítését és személyzet alkalmazását. Az Ornithológiai Központ életképességét mi sem bizonyította jobban, mint az, hogy fél év működése után, 1894-ben – Herman Ottó szerkesztésében – már kiadta *Aquila* című folyóiratának első kötetét, amelyben természetesen Chernel is több cikkel jelentkezett. A Központ tiszteletbeli és levelező tagsági elismeréseket rendszeresített mindjárt alapításakor. Magyar tiszteleti tag lett Csató János és Frivaldszky János, levelező tag pedig Buda Ádám, Chernel István, gróf Forgách Károly, dr. Lovassy Sándor, dr. Madarász Gyula, Medreczky István és Szikla Gábor. Chernel István – aki azonnal a Központ gyakorta bejáró külső munkatársává vált – 29 évesen megkapta a hazai madártani szakmai elismerések egyikét.

Herman Ottót ebben az időben három tehetséges fiatal tudós támogatta, Gaal Gaszton (1921–1922-ben a Nemzetgyűlés elnöke), Chernel István és dr. Almásy György (a későbbi híres Ázsia-kutató) (kezdetben negyedikként dr. Madarász Gyula is). Herman Ottó őket képzelte el a Központ állandó tisztikaraként, de csak Gaal Gaszton vállalta a főállású munkát (1898-ig), Chernel és Almásy nem szándékoztak sem Budapestre települni, sem kizárólag irodai munkát végezni.

A TUDOMÁNYOS KITELJESEDÉS

1895-ben a Földművelésügyi Minisztériumban – Herman Ottó kezdeményezésére – megérlelődött a gondolat egy olyan könyv támogatására, amely a Magyarországon élő hasznos és káros madarakról értekezne. Herman Ottó a tervezett mű szinopszisének elkészítésére Chernel Istvánt kérte fel. „*Az már eleve is tisztán állott a Központ előtt, hogy chernelházi Chernel István barátunk kitűnő módon egyesíti magában mind-azt, ami az ily mű megírásához szükséges, s nekünk első nagy örömünk az volt, hogy e feladatra vállalkozik is.*” – állt a fenti közlemény az *Aquila* 1895. évfolyamában. Ekkor vette kezdetét – pontosabban a korábban megindult ez irányú munka immár konkrét értelmet nyert – az a vállalkozás, amely aztán alig több mint három év után, a mindmáig legnagyobb magyar ornitológiai szakkönyv elkészültéhez vezetett. Mindennapjait ezt követően e könyv megírásának vetette alá. Az Ornitológiai Kongresszus hatására – amely programjára tűzte az *ornithologia oeconomica*-t, azaz a gazdasági madártant – és a feladatként kapott könyv érdekében, Chernel István Magyarországon elsőként elkezdte a madarak gyomortartalmait gyűjteni és – társintézetek segítségével – feldolgozni. E munkájával kiteljesítette azokat az ismereteket, amit a szakirodalom tanulmányozása és saját megfigyelései mellett szintetizált. Kétezer mintából álló gyomortartalom gyűjteményét 1897-ben természetesen a Magyar Ornitológiai Központnak adományozta.

Az 1896-os esztendőben újabb gyermekáldásnak örülhetett a Chernel család, megszületett fiúgyermekük Miklós.

Amikor Herman Ottó javasolta a hazai madárfajok névjegyzékének a modern nomenklatura alkalmazása szerinti kiadását, Chernel István – készülő nagy madaras könyvének mintegy szükséges melléktermékeként – már jórészt kész művel állt elő. Az 1898-ban megjelent „*Nomenclator avium Regni Hungariae*” Chernel István azon törekvését is tükrözte, hogy a madarak tudományos neve mellett az egyes fajok hivatalos magyar neve és annak rokon értelmű megnevezései is közlésre kerüljenek. Chernel ezáltal megvetette a rendszeres magyar madártani nomenklaturának alapjait.

1899-ben – 34 éves korában (!) – került ki a nyomdából kétkötetes fő műve, a „*Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségökre*”, amely napjainkig a magyar leíró madártan legterjedelmesebb (187+830=1017 oldal), legteljesebb, meghatározó forrásgyűjteménye. A könyv első példányát az alábbi szavakkal dedikálta legfőbb támaszának, feleségének: „*Ami gyerekkorom álma, ifjúságomnak elérhetetlennek gondolt vágya, de életemnek célja volt: azt elértem, bevégeztem férfikorom hajnalán. Hányan mondhatják ezt el. Százan és ezren soha még csak meg sem közelítik, még többen egészen eltévesztik azt.*”

A könyv megjelenésével Chernel István itthon és külföldön a legelismertebb szaktekintélyek közé emelkedett. Ezzel egyidőben – Európa legkiválóbb ornitológusaival együtt – felkérték, hogy Naumann hatalmas német madárkönyve új kiadásának revíziójában vegyen részt. 1900-ban Herman Ottóval együtt részt vett Chernel a párizsi

III. Nemzetközi Ornithológiai Kongresszuson. Valószínűsíthető, hogy erre az alkalomra készült el „*Magyarország madarai*”-ról szóló nagy könyvének 18 oldalas francia nyelvű ismertetője is.

Az új évszázad ismételten egy nagy vállalkozás megvalósulását hozta Chernel István számára. Alfred Brehm „*Az állatok világa – Tierleben*” magyar nyelvű kiadásának három madár kötetét fordította le, s ahogy az alcímben is szerepel „*Ismereteink mai színvonalához és a hazai viszonyokhoz alkalmazta Chernel István.*” Három év – 1901–1903 – megfeszített munkája sok nehézséget állított Chernel elé, ami a magyar madártani szaknyelv kiforratlanságára, továbbá az idegenhonos madárfajok magyar elnevezésének hiányaira volt visszavezethető. A munkával – a szisztematikai pontosításai mellett – nyelvészetileg is úttörő munkát alkotott, köszönhetően kiváló nyelvérzékének és az ilyen típusú korábbi foglalatosságának. 1902-ben jelent meg a Magyar Brehm első kötete 694 oldal, 1903-ban a második kötete 678 oldal és 1904-ben a harmadik kötete 872 oldal terjedelemben. Ennek az összességében 2244 nyomtatott oldalnak (!) a megírása elképesztő munkabírásról tett tanúbizonyágot.

Ugyanebben az évben tájékoztatta levélben Herman Ottó Chernel Istvánt, hogy „*Az Ornithologia terén kifejtett nyomos irodalmi működése, különösen pedig Magyarország madarairól szóló korszakot alkotó művének megírása által kiérdemelt elismerésnek jeléül Dr. Darányi Ignác m. kir. földművelésügyi Minister ő nagyméltósága f. évi 52334 sz.-on kelt leiratával a Magyar Ornithológiai Központ előterjesztésére Önt ezen intézet tiszteleti tagjává avatta.*”

1900-ban Párizsban, 1905-ben Londonban, 1910-ben Berlinben képviselte Magyarországot a Nemzetközi Ornithológiai Kongresszusokon.

Az elismerések sem kerültek el Chernel Istvánt! 1906-ban a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* rendes tagjává választotta. 1907-ben jelent meg Budapesten „*Az ok-szerű madárvédelem eszközei*” című 43 oldalas kiadványa. 1908-ban elvállalta Máday Izidor elnök mellett az Országos Állatvédő Egyesület alelnöki pozícióját is. A rákövetkező évben a Bajor Madártani Társaság tiszteletbeli tagjának választotta.

Chernel István igazi lokálpatrióta volt. A Szombathelyen létesített Vasvármegyei Múzeumban megalapította a Természetrajzi Osztályt, amelynek 1908–1912 között Ő volt első öre. Az akkor 231 példányból álló – főként saját gyűjtéséből származó és a múzeumnak ajándékozott – kollekción, 17 új n. biológiai csoportban állította ki.

Emellett – elsősorban madártani és madárvédelmi tevékenységéért – több szervezet is tiszteleti titullal ismerte el. Így lett a Soproni Állatvédő Egyesület tiszteletbeli elnöke (1901) a Pozsonyi Orvos-természettudományi Egyesületnek levelező tagja (1907). 1913-ban ismételten 3 évre megválasztották Chernel Istvánt az *Országos Állatvédő Egyesület* és a *Magyarországi Állatvédő Egyesületek Szövetsége* alelnökévé.

CHERNEL ISTVÁN AZ ORNITOLÓGIAI KÖZPONT (MADÁRTANI INTÉZET) VEZETŐJE

„Éppen Herman Ottó utolsó nagy munkájából olvastam, mikor Schenk orn. közp. asszisztens sürgőnye jött, hogy Herman Ottó ma ½8-kor reggel meghalt. Nagyon megrendültem a hírré. Szinte elképzelhetetlen, hogy Ő, az örökké mozgó, sürgő életerő és vasszervezet felmondta a szolgálatot, s elment tőlünk. Megint egy fejezete életemnek záródik Herman Ottó elhunytával, mert a vele eltöltött idő és működés legnevezetesebb szaka volt életemnek. Csodálatos pályát futott meg, rendkívüli, sajátos egyéniség volt, csupa erő, munkakedv, lelkesedés. Költő és tudós, politikus és publicista, szinte minden. Lángész valósággal. Kimondhatatlanul fáj az ő vesztesége. Mesteremet gyászolom, a haza pedig gyászolja egyik legjelesebb, legigazibb fiát, melyhez fogható nem sok születik.” – írta Chernel István 1914. december 27-én naplójában.

Herman Ottó halálával halaszthatatlan kérdésként merült fel első számú szellemi, szakmai és szervezeti örököse megnevezésének kérdése. Január végén a Központban összegyűlt munkatársak véleményét nyilvánítottak a jövőt illetően, amiről Chernel így írt: „Beszélgetésünk magja az, hogy az intézet autonómiája és szervezete semmiképpen se változzék és biztosíttassék, hogy a vezetést én vegyem át.” – „És azután: gondol-e reám a miniszter? Mert, hogy én kapaszkodjam, erőlködjem, s csak látszatát is keltsem annak, hogy talán a hiúság, vagy az anyagi része vonz a dolognak – arra kapható nem vagyok, az mérhetetlen messze áll tőlem” – folytatta a gondolatokat.

Chernel István azonban nem akart Budapestre költözni, s az alábbiakban gondolkodott: „Olyféle megoldás volna e tekintetben egyedül lehetséges, ha nem volnék kötve a fővároshoz, az adminisztratív és gazdasági dolgok legföljebb csak felügyeletemre volnának bízva, ellenben az intézet tudományos irányítása, fejlesztése tartozna reám, az Aquila szerkesztése, gazdasági madártan körébe és a madárvédelembé vágó ügyek.”

A miniszter számára sem volt szokványos a feltétel, de Chernel tekintélye, az intézet személyi állományának, mindenekelőtt Csörgéy Titusznak a véleménye egy év után meghozta a miniszteri kinevezést.

Chernel István 1922-ben bekövetkezett haláláig vezette a Madártani Intézetet – ezt a nevet is Ő adta neki –, szerkesztette az *Aquilát* és intenzív tudományos és tudományszervező tevékenységet folytatott. Többször megvédte az intézet önállóságát, sőt a versenytárs intézetek vezetői által kezdeményezett megszüntetési törekvéseket is visszaverte. Ilyenkor állította csatasorba baráti-rokoni kapcsolatait, egy esetben pl. gróf Teleki Pál miniszterelnök közbenjárására hiúsult meg a szervezetalakítás. Ehhez tudni kell, hogy Teleki is az Ornitológiai Központ munkatársa volt, barátságban, levelezésben állt Chernellel, sőt Hermannel és Chernellel együtt 1899-ben részt vett a szarajevói ornitológiai gyűlésen is.

1918-ban Chernel elkészítette „*A Magyar Birodalom madarainak névjegyzéke*” c. kötetet, amelyet az utókor igazgatói működése alatt kiadott legjelentősebb művének tekint.

CHERNEL ISTVÁN ÉS A VADÁSZAT

Chernel István kisgyermek kora óta vadászott. „*A vadászat nemes élvezetét atyám vezetése és útmutatása mellett 1875-ben kezdtem meg egy régi lovas pisztollyal, majd egy egycsővű elültöltőssel, s végre 1879-ben egy kétszővű lefauchoux fegyverrel. A pisztollyal, dacára primitív szerkezetének, mégis 3 fűrjet lőttem röptében. Minthogy az ornithológia mindenkor kedvencz szakmám közé tartozott, vadásznaplóm második részét kizárólag az elejtett madaraknak szenteltem, s így az első részben a vadak, a másodikban a szorosán vett vadászathoz nem tartozó darabok találhatók fel. Első verebemtől kezdve minden elejtett vadról pontos jegyzéket vezettem s csak azt írtam fel, mit haza hoztam, vagy magam emeltem föl...*” – így vall a vadászatról kézzel írott 1875–1905 között vezetett – vadász naplójának belső borítóján 1886. augusztus 4-én.

Első vadászati témájú írását 1877. augusztus 16-án, 12 évesen vetette papírra az „*Első fűrjem*” címmel: „*...Egész reggel vadásztunk és papa már mintegy 10 fűrjet és egy nyulat lőtt, midőn nagybátyámmal találkoztunk. Ő szintén annyit lőtt, de nyúl nélkül. Azt mondá papámnak: Már 12 óra van, menünk haza! A papa szinte helyeslette, csak én akartam még maradni, azonban azzal fenyegettek, hogy ha itt akarok még maradni, úgy itt hagynak, de ekkor már én is ezt mondtam, hogy ha nem lehet tovább itt lenni, tehát menjünk. Így mentünk hárman és már a városhoz közeleedtünk, midőn nagybátyám Rikk nevű kutyája vadat érzett. Nagybátyám, papa lekapták puskáikat én pedig rézzel kivert pisztolyomat, néhány másodperc múlva pedig a kutya már szilárdul állott. Papa ekkor előre uszítá és egy fűrj repült fel, Papa, nagybátyám felkapták puskáikat én azonban őket megelőzvéen elsütém pisztolyomat és a fűrj leesett. Nagybátyám azt gondolta, hogy a papa lőtt, ez pedig azt vélé, hogy Nagybátyám lőtt. Azonban miután látták, hogy sem egyik, sem másik nem tett lövést, végre kisült, hogy én lőttem pisztollyal első fűrjemet. Mily nagy volt örömöm, azt olvasóim magukban gondolhatják, én nem tartom azt ide valónak, azért azt T. olvasóim maguk közt ítélik meg...*”

Mesterei a vadászat területén két nagybátyja, Chernel Viktor és gróf Festetics Elek voltak, velük együtt kereste fel első időben főként a kőszegi és környéki vadászterületeket, de a rokoni kapcsolatok révén Csabrendekre, Chernel Gyulához Ötvösre (Somogy vármegye), Mihályiba (Fiáth István) és Rábakövesdre (Végh Endre) is eljutott.

Már kora ifjúságától késztetés érzett, hogy élményeit, megfigyeléseit leírja és közzé tegye. Első tudósításai a *Vadász-Lap* első két évfolyamában jelentek meg (1880. 32. szám, 1881. 22. szám), amelyek Kőszeg környékének vadászatát és vadászterületeit mutatták be.

A Meszleny családdal ápolt rokoni kapcsolatok eredményeként 1884. április 14-15 között először vett részt a híres Velencei-tavi vízi vadászat (21 vadat lőtt), s azt követően több mint 30 évig volt tagja a híres tavi vadász kompániának.

Pozsonyi tanulmányai alatt Rotth József és Rotth Loránd avatták be a nagyvadászat rejtelmeibe a Modor környéki vadászterületen. Első golyóval lőtt nagyvadja egy vaddisznó emse volt (1885. február 15.), amit még abban az évben követett az

első selejt bika is. Módjában állt vadászni gróf Károlyi Lajos stomfai birtokán is. Mindeközben nem feledkezett meg az apróvad vadászatról sem, hiszen haza-haza látogatva, Kőszegen és a környéken (Tömörd, Borsmonostor, Rohonc) is vadászott. Jeles apróvadadászatok voltak abban az időben Békássy Gyula kemeneshőgyészi és szergényi vadászterületein, amit „fogolyeldorádóként” említett Chernel.

Rendszeresen visszajárt Meszlenyékhez is, akik révén több Fejér megyei vadászterületen (Sárszentmihály, Sárszentágota, Csala, Kajtor, Bodajk, Sárosd) is vadászhatott. Sárszentágotán lőtte 1887. október 30-án első tüzökját is.

1895-től szerepelnek Chernel István vadásznaplójában bükkzsérci feljegyzések. Meszleny István és Meszleny Bence unokabátyjaival vagy 10 éven keresztül minden szeptemberben a Bükk-hegység rengetegjében, a zsérci vadásztanyán töltöttek hosszabb időt. Élete legszebb korszakának tartotta azokat a jó hangulatú heteket. „*Meszleny István akkoriban mostoha testvérének, Meszleny Gyula szatmári püspöknek uradalmi felügyelője volt, s a zsérci püspökségi (4000 hold) erdőben, mint a püspök vendégeit ő látott el, ő képviselte a háziurat. Vége hossza nem volt a társaságunkban, melynek negyedik tagja Chernel Viktor unokabátyám szokott lenni, s Meszleny Pali unokabátyám is, mint ötödik, a tréfának, adomának, kacagásnak, mindenféle vadászkaland megbeszélésének, s a cserkészlet fáradsalmait fesztelen élet, pompás magyar konyha edesítette meg. Télvíz idején azután egy kétszer még hajtóvadászatokra is felvonultunk a hegyek közé az uradalmi tisztikarral és még egy pár jó cimborával, s nem egy szarvas, disznó meg őzbak esett golyóink áldozatául. A 2-3 napig tartó hajtóvadászatokon 15-20 db vadat is ejtettünk itt.*” – emlékezett meg azokról az időkről naplójában (1914. május 23.) Chernel azon szomorú okból, hogy Meszleny István meghalt.

A Chernel István által adott évben terítékre hozott vad mennyiségét és az addig életében elejtett példányszámot 1901-ig rögzíti a vadásznapló. 1901-ben 710 vadat lőtt, amely értékkel évről-évre addigi életteljesítménye 9832 vad volt.

Ezt követően minden vadászatot feljegyzett, a bizonyosan elejtett példányszámot is többnyire, de statisztikát már nem vezetett.

Az 1914–1922 között vezetett naplója (amely már nem vadásznapló volt, de a vadászatokat is rögzítette benne) tanúsága szerint 8 év alatt Chernel István 670 napon, kerekén minden negyedik napon vadászott, s e kalkuláció során nem vettük figyelembe a tilalmi hónapot (február) és a Budapesten (hivatali), vagy Badacsonyan (nyaralással) töltött tartós távollétet sem. Minden túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy Chernel napi tevékenységének része volt a vadászat, amit a szenvedély megélésén túlmenően mindennemű – közte madártani – megfigyelésre is felhasznált, s azokat rögzítette is.

Vadászattal töltött napok évenkénti dinamikáját a történelmi helyzetekből (pl. forradalmak) fakadó fegyverviselési és utazási korlátozások, hivatásbeli elfoglaltságának növekedése, továbbá a badacsonyi tartózkodások hossza befolyásolta. A szezonális aktivitásban a saját vadászterületek és a meghívások adta vadászati lehetőségek, valamint a vadászati érdeklődése befolyásolta leginkább. A téli apróvad-hajtások eredményezték a magas vadásznap számot november és január között, az

erdei szalonka, mint „legkedvesebb madár” tavaszi húzáson való vadászata a márciusi és áprilisi fokozott (az őszi szalonkavadászat jóval kisebb érdeklődésére tartott számot), s végül az őzbak vadászata április-augusztus közötti – a takarás miatt kevésbé vonzó és eredményes – növekvő aktivitást.

Egy vadfajról vezetett pontos lelövési listát Chernel István, az pedig a „szerelem-madara” az erdei szalonka volt. 1884. október 19-én Borsmonostoron lőtte élete első szalonkáját, s mindenkor és mindenhol kihasználta a szalonkázás lehetőségét. A tavaszi velencei tavi vadászatokat is mindig összekötötte a kompánia a lovasberényi szalonkázásokkal. Hogy ír a szalonkavadászatról?

„A szalonka vadászata.

A kik csak lesen vagy hajtásban szeretik a szalonkát löni' nem igazi szalonkavadászok.

Állásban bevárni a vadat, igaz, hogy kényelmesebb; de hiszen a valódi érdekesség mindig és minden vad elejtésénél az utánjárásban, a fáradságos megkerítésben fekszik. A hol tehát nem pusztán a véletlennek, sorsnak játékától függ, hogy a vaddal összetalálkozunk, hanem leginkább saját ügyességünktől, különösen értvén itt a fortélykodást addig, míg a keresett vadra tényleg lőhetünk is.

A szalonkázásnál ugyan a jó kutyának is érdeme van abban, hogy a vadat feltaláljuk, azonban épen a vizsla munkája csak megnöveli az érdeket, mely e vadászattal járó megpróbáltatásokat, eredményeket kíséri.

Rendkívüli változatosság, folyton megújuló tapasztalatok rejlenek a szalonkázásban, de kényelmetlenségek és fáradságok is. Azért ez a vadászat nem is vasárnapi puskásoknak, vagy oly vadászoknak való, kiknek főczélja a vadászat: minél nagyobb kényelem és minél több puffogás.

Edzett, kifáradást nem ismerő, a nemes vadat árkon-bokron úzni szerető, ügyes, jó lövő, kutyájának munkájában gyönyörködő, éles megfigyelő képességgel megáldott egyének termettek arra, hogy a szalonkázásban szenvedélyük kielégítését megtalálhassák s abban nemcsak szórakozást, hanem igaz élvezetet leljenek.”

„Tea után Chernel Ernővel szalonkalesre mentem a Csói vágásba. Odamenet a Nyulasban felkelt egy szalonka előttünk, de nem lőhattünk rá. Lesen egy szólva, lassan, magasan húzott, de messze tőlem, majd egy másik hangtalanul szintén messze, azután egy párocska, s végre egy a fejem fölött nyilallt el hangtalanul, ezt lelőttem (a 400-ik szalonkám volt).” – írta naplójában. Ha arról az 1916. március 22-én lőtt erdei szalonkáról feljegyezte, hogy életében az volt a 400. terítékre hozott példány, s élete végéig további 28 madarat lőtt, akkor 1884–1921 közötti 37 évnyi szalonkavadász életében összesen 428 erdei szalonkát ejtett el Chernel István.

Arra, hogy a madártan mellett a vadászat területén is elismerték Chernelt és számítottak szaktudására, igazolásként az 1896. évi Ezredéves Országos Kiállítás I/9. csoportbizottsága elnökének, gróf Nádasdy Ferencnek a felkérő levelét említjük. A történeti főcsoport 9. csoportjának volt a feladata a három ősfoglalkozás, a vadászat, a halászat és a pásztorélet bemutatása. E bizottságba hívta tagnak Chernelt gróf Ná-

dasdy Ferenc, aki az *Országos Magyar Vadászati Védegylet* elnöke is volt. E vonulatba tartozik gróf Nádasdy Ferenc O.M.V.V. elnök 1894-es másik felkérése az új vadászati törvényjavaslat véleményezésére.

1910-ben a szervezőbizottság felkérésére tartott előadást „*Internationaler Schutz der für die Jagd bedeutsamen Zugvögel zum Zwecke der Verhinderung ihres gänzlichen Verschwindens und zwar der Wachtel, der Schnepfen, der Wildenten und Wildgänse*” címmel a II. Nemzetközi Vadászati Kongresszuson és indítványt is tett a vonuló madarak, a fűj és a vízimadarak védelme érdekében. A Vadászati Kongresszus együtt munkálkodott az ú. n. „1910. évi Wiener Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás”-sal, ahol magyar vadászkastélyban (Ungarisches Jagdschloss) mutatkozott be Magyarország. A kiállítás nagy zsűrijében való tagság elfogadására szólította meg levélben Chernel Istvánt az elnök herceg Esterházy Miklós. Az nem ismert, hogy Chernel elfogadta-e a felkérést.

A vadászat Chernel Istvánnak – mint láttuk – az élete része, madártani munkájának – a korszellemnek megfelelően – támasza, a természettel való harmonikus együttlét záloga volt. Minden tudományos munkájában olykor rejtett módon, de ott volt, sok publicisztikájának tárgya, vagy éppenséggel célja volt. Szerencsénkre ezen írások fennmaradtak az utókor számára, megőrizve az Ő szellemiségét. Nem tekinthetjük meg azonban sem madárgyűjteményét, sem trófeáit! Előbbi a 2. világháború idején a Madártani Intézet gyűjteményeivel együtt Budapesten porrá hamvadt a tűzben, utóbbit pedig a hálátlan utókor volt képtelen megőrizni.

Nekünk – természetvédő, madárvédő, vadász utódoknak – az emlékezés, az őrzés és a követés feladata jut. Emlékezni egy kiváló tudós madarász-vadászra, egy nagyformátumú tudományszervezőre, egy máig nagyhatású zoológusra, egy kiváló, igaz emberre. Őrizzük meg, ápoljuk emlékét, kövessük tanításait, útmutatásait.